

“ХОРЕОГРАФІЧНИЙ ФЕМІНІЗМ” ПО-УКРАЇНСЬКИ

На прикладі вистав “Польові дослідження з українського сексу”, “Фемінізм по-українськи” та “Бабин бунт” розглядаються гендерні зміни в тематиці, постановці та хореографії сучасних українських музично-театральних вистав.

Ключові слова: вистава, гендер, українська культура, фемінізм, хореографія.

Шляхи розвитку українського балету досліджені багатьма мистецтвознавцями в наукових працях та монографіях з історії та теорії українського хореографічного мистецтва. Цими питаннями займалися такі вчені, як П. Білаш, Ю. Станішевський, О. Таранцев, О. Попик, О. Кульчицька, О. Васильєва, А. Тараканова, З. Шаповал, Р. Сторожук, Є. Тихонова та інші. Однак жіночі образи в українському народному танці досі не були предметом спеціального наукового дослідження, хоча сучасні науковці торкалися деяких проблем народного, народно-сценічного, та класичного жіночого танцю (К. Кіндер, С. Легка, О. Чебанюк, В. Шкоріненко та ін.). Ця обставина спонукала нас проаналізувати шляхи розвитку українського класичного балету та визначити феміністичну проблематику в українському балетному спектаклі радянської доби та сучасності.

Розглядаючи теми з даних питань, виявлено тенденцію наслідування західноєвропейських тенденцій щодо розвитку культури, зокрема, питань гендерного характеру. Момент розквіту феміністичного руху на українській сцені відбувся значно пізніше, ніж у Західній Європі. Актуалізація феміністичних проблем в сучасній українській культурі обумовлює нашу зацікавленість західноєвропейськими феміністичними теоріями, які мали і досі мають значний вплив на вітчизняне мистецтво, а також причинами їх появи та способами реалізації в Україні ще під час “першого пришествя” фемінізму, тобто в кін. ХІХ – поч. ХХ ст.¹

Західноєвропейська феміністична традиція має досить велику теоретичну базу, налічує сотні наукових, публіцистичних праць, художніх творів, які справляли значний вплив на розвиток культурної думки в Україні та її вплив на тенденції розвитку мистецтва.

Як зазначає доктор філологічних наук Я. Козачок, в цілому в сучасній українській гендерній парадигмі можна виділити такі найбільш виразні аспекти: філософський, літературно-критичний, художньо-естетичний. Однак, здається, український фемінізм у своїй цілісності має дещо корпоративний характер. Кількість представниць феміністичної “корпорації” не надто численна².

Творцями українського фемінізму є непересічні особистості, талановиті, оригінальні постаті: Соломія Павличко, Оксана Забужко, Тамара Гундорова, Віра Агеєва, Ніла Зборовська та їх молодші послідовниці, яким виявилось під силу яскраво виразити жіноче начало як у філософії та способі художнього мислення, так і у непростій галузі літературознавства, яка традиційно вважається “чоловічою”. В багатьох випадках рівень літературно-критичного мислення перевершує навіть досить високі його зразки, є філософськи глибшим і тоншим естетично.

Тобто, на літературознавчому та філософському поприщі ми спостерігаємо значні видозміни, насамперед у спробах бодай часткової, якщо не цілковитої ревізії естетичного канону, його реформи з урахуванням у ньому жіночої ролі, ствердженні нових способів естетичного мислення³.

Але що ми можемо спостерігати в інших галузях мистецтва, зокрема хореографічного? Впродовж 1920–1980-х рр. ні у народному танці, ні в професійному балетному спектаклі не було створено жодного помітного образу емансипованої жінки в українській культурі. Напроти, затребувані в 1930–1950-х рр. антикріпосницькі жіночі образи та образи проблемної жінки 1950–1960-х рр., як, до речі, й образи жінок в українських балетних постановках дорево-

люційної доби, однаковою мірою змальовували жінку як приневолену зовнішніми обставинами, що відповідає радянським гендерним реаліям з їх суто формальною рівністю та до кінця не подоланій патріархальності українського суспільства. Суттєві зміни у цій царині відбудуться лише у пострадянський період у 1990–2000-і рр.

Невдовзі виповнюється десять років з дня появи на книжкових ятках скандально відомого роману Оксани Забужко “Польові дослідження з українського сексу”. Він збурих літературний простір України через відверті еротичні сцени та сміливі міркування про українську та жіночу ідентичність. Не меншою відвертістю була просякнута моновистава Г. Стефанової “Польові дослідження з українського сексу”. О. Забужко через Г. Стефанову розповідає нам про внутрішні переживання мислячої та творчої жінки пострадянського періоду, що була народжена в атмосфері страху за вільнодумство, проте з палким бажанням “вирватись”, розірвати коло “не буття” українського народу, показати собі й світові красу мови та любові, відшукати її в тілесних стосунках, як в медитаційних пошуках істини: “Невже крім геніталій тебе в мені більш нічого не цікавить?”. Також Г. Стефанова не обділяє увагою другого (першого?) чоловіка з твору – батька поетеси, показуючи класичний, описаний ще З. Фройдом взаємозв’язок⁴. “Так, багато речей у цьому романі дуже для нас дражливі. Це зараз ми говоримо вголос про те, що хочемо знати про себе правду, прагнемо розуміти, які ми, бажаємо розібратися в собі”, – зауважує акторка⁵. Дійсно, у 2000-х рр. створюються українські вистави, що відкрито розкривають “жіноче питання”. Тобто ми спостерігаємо пряий вплив та втілення основних філософських ідей феміністичного руху літературознавців на театральні вистави, як наслідок вання та синтез мистецтвознавчих напрямків, що дало поштовх до подальшого розвитку гендерної проблематики на театральном-музичному поприщі.

15 березня 2008 року на сцені Дніпродзержинського театру відбулась прем’єра мюзиклу “Фемінізму по-українськи”. Слова у пісенних партіях розпізнати було напрочуд важко. Неоднозначні враження залишив по собі і дим на сцені. Завелика концентрація цього сценічного ефекту неприємно подразнила очі деяких глядачів у перших рядах. Та всі ці моменти відійшли на задній план, поступилися перед силою дійства, яке протягом двох годин розгорталось на сцені, зазначив один з українських каналів⁶.

Фемінізм по-українськи – мюзикл, створений за мотивами водевілю “Бой-жінка” Г. Квітки-Основ’яненка. Дослідник П. О. Лобас розшукав у науковій бібліотеці Казанського університету рукописну копію початкового варіанту комедії “Бой-жінки”, на постановку якої було одержано дозвіл цензури від 7 травня 1840 р. з такою анотацією: “Потап – дурний, ревнивий мужик, жінка його Настя – бой-баба. Вона хоче відучити його від ревнощів і для того переконати його, що якщо захоче обдурити його, так йому нічим не врятуватися. При допомозі брата, відпущеного улана Сумасвода, вона морочить його цілий день і, нарешті, бідний Потап змушений обіцяти, що ніколи в житті не буде ревнувати жінки”⁷.

“Фемінізм по-українськи” – це сучасна рок-опера (мюзикл). В саундтреку до неї чудово сплітаються рок-гітара, симфонічний оркестр та естрадний вокал⁸. Сюжетна лінія трансформована в лібрето й адаптована до проблем сучасного суспільства, являє собою історію про те, як дружина за допомогою свого брата улана вирішила провчити чоловіка з ревнощами.

Автором музики і лібрето, а також сценографом мюзиклу виступив харківський режисер Олексій Коломійцев. У мюзиклі представлено багато комічних ситуацій з колоритним українським гумором, динамічну хореографію (балетмейстер Наталія Клішина), калейдоскоп сучасних музичних стилів від симфонізму і фолк-року до треш та індастріал. У виставі зайнятий весь творчий склад театру. Однією з родзинок постанови є участь у ній солістки Дніпропетровського академічного театру опери та балету, заслуженої артистки України Ольги Ус⁹. Вистава продовжує низку постмодерних музично-хореографічних постановок на вітчизняній сцені у 1990–2000-і рр. – “Лебедине Озеро”, “Кармен TV”, “Лускунчик”, поставлені Раду Поклітару; “Гамлет” У. Шекспіра Одеського академічного українського музично-драматичного театру ім. В. Василька, “Гості прийдуть опівночі” А. Міллера Київського академічного театру драми і комедії на лівому березі Дніпра, “Щуролов” за О. Грінгом у постановці режисера Дмитра Богомазова та ін.¹⁰.

На фестивалі “Січеславна-2009” мюзикл був визнаний кращим за семи номінаціями (краща музика, краща режисура, кращий музичний спектакль, краща сценографія, краща пластика,

краща жіноча роль і краща чоловіча роль)¹¹, на фестивалі академічних театрів “Данапріс-2009” – отримав приз за сценографію. У 2010 році “Фемінізм по-українськи” був номінований на Національну премію України імені Тараса Шевченка¹².

У виставі є цікаві художні рішення, що характеризують основну ідею мюзиклу – підміну жінки на коня (в прямому сенсі), та одна з картин, коли чоловіки переодягнені в розпутних жінок, танцюють з пілонами. І якщо в західноєвропейських виставах прийом зміни гендерних ролей вже давно узвичаївся, то в Україні він, як бачимо, теж почав набувати популярність.

Автор “Бой-жінки” писав свою п’єсу з бажанням витравити з народної свідомості дрімучі постулати домострою. У мюзиклі “Фемінізм по-українськи” вони повністю збережені. Чоловік Насті (її грає молода прима театру Анна Бахмут) Потап (Олександр Нагорний) постає перед глядачем зразком дурня, дії якого постійно оцінюються з позиції “здорового глузду” його матері Оришки (Наталія Шарай).

Коли ж на простакуватого Потапа обрушується каскад обманів, його дружина нарешті досягає бажаного: він погоджується з власним ідіотизмом і примиряється з ним як з жорстокою реальністю. Втрату самосвідомості актор переконливо показує повною покірністю дружині. Дивовижна слухняність Потапа, що виникла після кількох оманливих подій, спровокованих дружиною, також пояснюється звичкою жити “в суспільстві”, співвідносити свої вчинки з думкою оточуючих.

Одягнений у сучасну музичну форму народний сюжет про недоумкуватого Потапа і його хитру дружину Настю, збагачується додатковими смисловими відтінками, але відповідно до логіки драматурга, режисер мюзиклу пробуджує свідомість Потапа. Власне, весь комізм ситуацій в тому і полягає, щоб повернути героя до здорового глузду¹³.

Образи мюзикла не просто виступають як соціальні конструкти, через які можна дійти висновку, щодо ідеологічної трансформації суспільства. Автор самостійно робить висновки, щодо усталеності сучасного суспільства, про що свідчить не тільки зміст твору але й його гучна назва.

10 грудня 2010 року на сцені Харківського академічного театру музичної комедії відбулася прем’єра вистави “Бабин бунт” за мотивами “Донських оповідань” Михайла Шолохова. Музика до комедії була написана композитором Євгеном Птічкіним. Це історія про вічне протистояння двох статей, про складнощі взаєморозуміння між чоловіками і жінками. Однак, не будемо забувати, що перед нами музична комедія за мотивами оповідань М. Шолохова, в яких “сільський” колорит перетворює будь-яку безглузду ситуацію на проблему планетарного масштабу, а кожну фразу – на філософське судження.

Яскравість і легкість сюжету, іскрометний гумор, якого так не вистачає в сьогоднішньому житті, визначили вибір твору, розповів директор Харківського академічного театру музичної комедії Ігор Коваль. “У комедії є на що подивитися: глядача чекають прекрасні декорації (мальовничий краєвид нескінченного степу, що минає за горизонт, Дон, густий ліс, колоритний хутір) і безліч танцювальних номерів”. “Вистава сподобається феміністкам”, – зауважив головний режисер театру. “Проте в ньому перемагає любов”, – підсумував І. Коваль¹⁴.

Отже, на початку третьої чверті ХХ ст. криза довіри до культури модернізму, в якому домінували чоловіки, знайшла найбільш повне вираження в середовищі творців мистецтва. Наслідуючи західним традиціям в розвитку культурного процесу, музично-театральне мистецтво також зазнало перетворень. На прикладі вистав “Польові дослідження з українського сексу”, “Фемінізм по-українськи” та “Бабин бунт” було показано початок становлення “хореографічного фемінізму” по-українськи.

Контroversійна траєкторія українського фемінізму об’єктивно зумовлена багатьма чинниками. Головні з них мають, вочевидь, ідеологічно-суспільний характер і зумовлені позицією спротиву до гноблення та подвійних стандартів імперського мислення й практики.

Проголошення жіночої суспільної рівності й авангардної ролі в радянські часи супроводжувалося фактичною дискримінацією жінки, її жорстокою брутальною фізичною експлуатацією, як ми можемо спостерігати на згаданих вистав. Зараз ми спостерігаємо неприкриті тонкощами натяків висміювання патріархального устрою та тенденції розвитку створення емансипованого суспільства.

- ¹ Зборовська Н. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. – Львів, 1999. – 336 с.
- ² Козачок Я. Вітчизняні традиції сучасного українського фемінізму. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1741.html>
- ³ Там само.
- ⁴ Майя Шаффран “Про вихідні, тілесне, Забужко і Стефанову”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://panioksana.ucoz.com/forum/7-17-1>.
- ⁵ Олтаржевська Л. Києвом мандрує моноспектакль “Польові дослідження з українського сексу”. Україна молода [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umoloda.kiev.ua/regions/0/119/0/20689>.
- ⁶ Прем'єра “Фемінізм по-українськи”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=YIzt_pdlEYQ.
- ⁷ Квитка-Основьяненко Г. Бой-баба // Украинская одноактная пьеса. XIX – начало XX в.: сборник: пер. с укр. / вступ. ст. Владимир Александрович Сахновский-Панкеев. – Л.-М., 1960. – С. 6.
- ⁸ EstheticEmpire – Фемінізм по-українськи (Феминизм по-украински) (2010) [MP3] | OST / PopRock. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.hurtom.com/culture/music/7454-esthetic-empire-femnzmpoukranski.html>.
- ⁹ У Дніпродзержинському музично-драматичному театрі ім. Лесі Українки – прем'єра мюзиклу “Фемінізм по-українськи”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dndz.gov.ua/?nid=1525>.
- ¹⁰ Вистави “Гамлет” У. Шекспіра. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knpu.gov.ua/content>.
- ¹¹ “Надія Січеславни” оправдалась. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dneprovka.dp.ua/?id_topic=5984.
- ¹² “Надія Січеславни” оправдалась. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dneprovka.dp.ua/?id_topic=5984.
- ¹³ Владимир ОВДИН “Бой-жінка” запела фолк-рок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/art/46039>.
- ¹⁴ Ефанова М. Бабий бунт дорого обошелся харьковскому театру. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vecherniy.kharkov.ua/news/46855>.

На примере спектаклей “Полевые исследования украинского секса”, “Феминизм по-украински” и “Бабий бунт” рассматриваются гендерные изменения в тематике, постановке и хореографии современных украинских музыкально-театральных представлений.
Ключевые слова: спектакль, гендер, украинская культура, феминизм, хореография.

On the example of the performances “Field Studies on Ukrainian Sex”, “Feminism in Ukrainian Style” and “Women’s revolt” gender changes in subject, staging and choreography of modern Ukrainian music and theatrical performances are analyzed.
Keywords: performance, gender, Ukrainian culture, feminism, choreography.